

Əsrin Lideri - 100

Sarsılmaz tarixi tellərlə bağlılığımız ölkələrimizi və xalqlarımızı birləşdirən güclü amildir

...Türkdillilərin başçılarının VI zirvə görüşünün Azərbaycanca keçirilməsi xalqlarımızın və dövlətimizin həyatında əlamətdar hadisədir...

...Böyük məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirik ki, türkdillilərin başçılarının I Ankara görüşündən ötən dövr ərzində bizim birliymiz inkişaf edib, möhkəmlənib və gələcək üçün böyük ümidlər yaradıb. Bu illər ölkələrimizin, dövlətlərimizin arasında bütün sahələrdə əlaqələrin genişlənməsi, əməkdaşlığımız öz səmərəsini göstərmişdir. Bunlar bizim xalqlarımızın əldə etdiyi tarixi nailiyyətin, milli azadlığımızın, dövlət müstəqilliyimizin parlaq nüticəsidir...

...Bu gün topladığımız VI Bakı zirvə görüşü bir daha təsdiq edir ki, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında çoxtərəfli əməkdaşlıq birinci növbədə müştərək mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, tariximizin, milli mənəvi dəyərlərimizin bərpası yolunda gözəl nəticələr vermiş, gələcək üçün geniş perspektivlər açmışdır. Bu baxımdan, mühüm addımlardan biri kimi xalqlarımızın milli-mədəni irsinin öyrənilməsi və əlaqələndirilməsi məqsədi ilə TÜRKSOY təşkilatının yaradılması çox uğurlu hadisə hesab edirik. Bizim zirvə görüşümüz də daha bir nəticə olaraq önəmli töhfəni qoymuşdur. Bu, dahi şəxsiyyətlərimizin, milli mədəniyyətimizin korifeylərinin, bəşər mədəniyyətinin inciləri sayılan milli epolarımızın əlamətdar ildönümlərini, xalqlarımızın həyatdakı mühüm və tarixi hadisələri birlikdə bayram etməyimizdir. "Manas" eposunun 1000, Əmir Teymurun 660, Məhəmməd Füzulinin 500, Abay Kunanbayevin 150 illiyinin, Qazaxıstanın yeni paytaxtı Astananın açılışının birlikdə bayram edilməsi buna ayən sübutdur. Sabah, aprel 9-da isə biz türkdillilərin milli eposu, ümumi sərəvətimiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illiyinə həsr olunan yubiley mərasimlərində iştirak edəcəyik. Bu yubiley UNESCO-nun qərarı ilə bütün dünyada keçiriləcək. Belə yubiley tədbirlərinin birlikdə keçirilməsində əsas məqsəd xalqlarımızın əsrələr boyu yaratdığı zəngin mənəvi irsi indiki nəsillərə qaytarmaq, eyni kökə, eyni tarixə malik olduğumuzu bir daha dərk etməkdir. Digər tərəfdən, belə yubiley tədbirlərini keçirməklə biz nümayiş etdiririk ki, İbn-Sinanın, Nizaminin, Nəvainin, Yunis İmrənin, Füzulinin, Məhdimqulunun, Mahmud Qaşqarının, Abayın, bir çox başqa dahi-lerimizin yaradıcılığı, "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas", "Alpamiş" kimi ölməz dastanlar təkcə bizim xalqlarımıza məxsus deyil. Onlar

həm də bütün bəşəriyyətin mədəni sərəvətidir. Sarsılmaz tarixi tellərlə bağlılığımızla bərabər, məqsəd və vəzifələrimizin, həll etdiyimiz problemlərin oxşarlığı ölkələrimizi və xalqlarımızı birləşdirən güclü amildir. Dərin razılıq hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, Ankarada keçirilmiş birinci görüşümüzün sonrakı dövr ərzində türkdillilərin ikitərəfli münasibətləri daha da inkişaf etmiş, aramızda yüksək səviyyəli çoxlu səfərlər, beynəlxalq məclislərdə görüşlər və danışıqlar olmuşdur. Bu görüşlər və danışıqlar zamanı elə mühüm dövlətlərarası sazişlər imzalanmışdır ki, onların həyata keçirilməsi dövlətlərimizin müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə kömək edəcəkdir.

Türkdillilərin başçılarının VI zirvə görüşünün bir sıra iri beynəlxalq layihələrdən biri Xəzər dənizindən enerji daşıyıcılarının hasil edilməsi və onları dünya bazarlarına çıxarmaq infrastrukturunu yaradılmasıdır. Beynəlxalq əməkdaşlığın ən parlaq nümunəsi olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin çəkilməsi ilə bağlı 1998-ci il oktyabrın 29-da qəbul edilmiş Ankara Bəyannaməsi təxminən bir il sonra ATƏT-in son sammiti zamanı imzalanmış tarixi İstanbul müqaviləsi ölkələrimizin gələcək inkişafı, regionumuzun təhlükəsizliyi və çiçəklənməsi, nəhayət, dün-

ya iqtisadi sistemə inteqrasiya, xalqlarımızın tərəqqisi və xoşbəxt gələcəyi baxımından ən mühüm mərhələlərdir. ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə Transxəzər boru kəməri haqqında imzalanmış sənəd də böyük əhəmiyyətə malikdir. Şübhə yoxdur ki, neft ehtiyatlarının işlənil-

məsi iqtisadi fayda ilə yanaşı, bizim xalqlarımıza həm də böyük siyasi üstünlüklər qazandırır. Enerji resurslarının birgə hasilatı, dünya bazarlarına çıxmaq üçün neft və qaz kəmərlərinin çəkilməsi ölkələrimizin mənafeyini dünyanın çox inkişaf etmiş ölkələri ilə birləşdirəcək və regionun təhlükəsizliyinin, sabitliyinin və tərəqqisinin təminatına çevriləcəkdir. Ölkələrimizin iqtisadiyyatının dirçəldilməsində mühüm rolunu ATƏT və Böyük İpək yolunun bərpası layihələrini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. TRASEKA proqramını yer-

no yetirib Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizini gerçəkləşdirməklə biz həm iqtisadi inkişaf və yeni iş yerlərinin açılması üçün imkan yaradır, həm də xalqlarımızın yaxınlaşmasına və qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə kömək edir, regionumuzda sülh və sabitlik şəraitini möhkəmləndirir. Tarixi Böyük İpək yolunun bərpasına dair 1998-ci il sentyabrın 7-8-də Avropa Birliyinin himayəsi altında Bakıda dünyanın 32 dövlətinin və 15 beynəlxalq təşkilatın nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş beynəlxalq konfransın böyük

əhəmiyyəti olmuşdur. Böyük İpək yolunun bərpası, TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi Avropa Birliyi məkanından başlayıb Qafqazdan, Xəzər dənizindən keçməklə Mərkəzi Asiyaya uzanacaq - Şərqlə Qərbi, Avropa ilə Asiyayı birləşdirəcək bu nəqliyyat dəhlizi gerçəkləşdiriləcək xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə böyük töhfə verəcəkdir. Bu layihənin reallaşmasında da türkdillilərin iştirakı əsas rolunu oynayır. Ötən ilin aprelində ABŞ-ın paytaxtı Vaşinqtonda biz NATO-nun 50 illiyinə həsr olunmuş tən-
tənəli iclasda iştirak etdik. Elə həmin vaxt senator Sem Braunbakin təşəbbüsü ilə ABŞ Senatında İpək yolu ölkələrinin dövlət başçılarının, Amerika Birləşmiş Ştatları administrasiyasının yüksək səviyyəli nümayəndələrinin, konqresmenlərin iştirakı ilə konfrans keçirildi. Konfrans bizim məqsəd birliyimizi, Böyük İpək yolunun bərpası edilməsində fəal iştirak etmək, əməkdaşlığımızı inkişaf etdirmək arzusunda olduğumuzu bir daha təsdiq etdi. XX əsrin sonu dünyanın geosiyasi mənzərəsini dəyişdirmiş hadisələrə əlamətdardır. Xalqlarımızın öz müstəqilliyini əldə etməsi, demokratik inkişafı üçün seçilən irəliləməsi tariximizdə

yeni səhifələr açır. Lakin bununla yanaşı, dünyada separatçılıq, terrorizm, dini ekstremizmlərlə birləşən heç də azalmamışdır, əksinə, artmışdır. Məhz Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Ermənistan-Azərbaycan hərbi münaqişəsi yaranmışdır. Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal altındadır, bir milyondan artıq azərbaycanlı hələ də qaçqındır və çadır şəhərciklərində ağır şəraitdə yaşayır. Azərbaycan tərəfi ardıcıl surətdə sülhsevər siyasət yeridərək

münaqişənin beynəlxalq hüquq normalarına uyğun surətdə ədalətli həllinə, işğal olunmuş ərazilərimizin azad edilməsinə və qaçqınların doğma yurdlarına qayıtmasına çalışır. 1994-cü ilin may ayında Ermənistanla atəşkəs haqqında saziş əldə edilib və ona əməl olunur. ATƏT-in Minsk qrupu, onun həmsədrləri Rusiya, ABŞ və Fransa məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına uğrunda çalışır. Lakin Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarına riayət etməməsi, qeyri-konstruktiv mövqə tutması mə-

sələnin həll olunmasına maneə yaradır. Münaqişənin həll olunmasında irəliləyiş əldə edilməsi məqsədi ilə son vaxtlar Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan Prezidenti arasında bir neçə görüş keçirilmişdir. Sülhə nail olmaq üçün qarşılıqlı kompromislərə gedilməsi zərurəti bildirilmişdir. Lakin oktyabr ayında Ermənistanla baş vermiş terror hadisələri, Ermənistanla müdaxilə dənizindəki daxili vəziyyət bu danışıqların davam etdirilməsinə imkan vermir. Biz əminik ki, sülh danışıqları davam edəcək, məsələnin ədalətli həllinə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası, qaçqın və köçkünlərin öz yerlərinə qayıtmasına nail olacağıq. Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü bizim xalqlımıza böyük zərbələr vurmamışdır. Biz münaqişəni aradan qaldırmaq üçün var qüvvəmizlə çalışırıq. Amma bildiyiniz kimi, təhlükə sönəməyib. Hər bir hərbi təcavüzün qarşısı vaxtında alınmalıdır və dünya birliyi belə təhlükələri aradan qaldırmaq üçün qəti tədbirlər görməlidir. Vəziyyətdən hamı düzgün nəticə çıxarmalıdır. Separatizmin, terrorizmin, dini ekstremizmin qarşısını almaq üçün dünya birliyi, eləcə də türkdillilərin birliyi səmərəli birgə fəaliyyət göstərməlidir. ATƏT-in İstanbul sammitində Azərbaycan Respublikası Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq faktını qəbul edilməsi barədə təkliflə çıxış etdi. Biz bölgədə sabitliyin və sülhün bərqərar olmasına gətirib çıxaracaq Qafqaz faktının yaradılması haqqında Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirəlin döyənün 12 ölkəsinin başçılarının etdiyi müraciəti alqışlayırıq. Bu təkliflərin həyata keçirilməsi üçün biz səylərimizi birləşdiririk. Beləliklə, biz baş verə biləcək təhlükələrin qarşısını ala bilərik

Türkdillilərin başçılarının VI Zirvə Görüşündəki nitqindən 8 aprel 2000-ci il Bakı

“Üç dənizin əfsanəsi”nin bir anası var - Xəzər dənizidir

Onun anasının da yanında duran Azərbaycandır!

...“Üç dənizin əfsanəsi” - Xəzər dənizi, Qara dəniz və Aralıq dənizi - konfrans beş il dir keçirilir. Nəyə görə bu daha öncə keçirilməmişdir? Çünki birincisi, bizim bu işlərimizin gələcəkdə bir-biri ilə bu qədər sıx əlaqədə olması barədə əz məlumat var idi, həm də buna inananların da sayı az idi. Ancaq - bunu Azərbaycanı tərifləmək üçün demək istəmirəm - hər dəfə Azərbaycanda Xəzər dənizinin çox zəngin qaz və neft ehtiyatlarının olması və onlardan istifadə edilməsi haqqında məsələlər qalxandan sonra, 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” adlanan müqavilə imzalanandan sonra bütün dünyada Xəzər dənizi haqqında böyük müzakirələr keçdi. Çünki Xəzər dənizinin bu qədər zəngin neft-qaz yataqlarına malik olması dünyada çoxlarına məlum deyildi. Ancaq Azərbaycanda biz bunu bilirdik. Çünki Azərbaycan alimləri, Azərbaycan geoloqları hələ 50-60 il bundan öncə Xəzərin dərin sularında neft və qaz hasil etməyə başlamışlar. Ümumiyyətlə, dünyada ilk dəfə, 150 il bundan öncə məhz Azərbaycanda sənaye üsulu ilə neft hasil olunubdur. Dünyada ilk dəfə məhz Azərbaycanda 50 il bundan öncə suyun dərinliklərindən neft hasil edilmişdir. Biz bunları Azərbaycanda bildirdik və bununla məşğul olurduq. Ancaq Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra, özü öz sərəvətlərini sahibi olandan sonra bu sərəvətlərdən geniş və səmərəli istifadə edilməsi üçün böyük addımlar atılmağa başladı. Bu addımlardan birincisi, bunun əsasını qoyan 1994-cü ilin sentyabr ayında Bakıda Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın 11 böyük neft şirkəti arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarının istifadə edilməsi barədə “Əsrin müqaviləsi” adlanan müqavilənin bağlanması oldu. Yəni də deyirik, biz o vaxt bu müqaviləni imzalayanda Xəzər dənizi haqqında dünyada kifayət qədər məlumat yox idi. Bu gün isə artıq aydındır ki, Xəzər dənizi öz karbohidrogen sərəvətlərinin həcminə görə, ən azı, Şimal dənizi ilə müqayisə edilə bilər. Əgər Şimal dənizinin hasil edilə bilən qalq

ehtiyatları 2,2 milyard tona bərabərdirsə, Xəzər dənizinin yalnız “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarının təsdiq olunmuş, hasil edilə bilən neft ehtiyatları təqribən 730 milyon tondur.

Biz belə hesab edirik ki, Xəzər dənizindən çıxan qaz bundan sonra daha da uzağa, daha da irəliyə - Avropaya gedə bilər və gedə biləcəkdir. Çünki bizim imkanlarımız çoxdur. Beləliklə, üç dənizin əfsanəsi həqiqətən böyük bir əfsanədir. Biz bu əfsanənin yaradılmasının iştirakçılığı və bu əfsanəni reallığa çevirmişik. Artıq bu, əfsanə deyil, reallıqdır. Reallıq odur ki, Xəzər dənizindən neft və qaz hasil olur. Reallıq odur ki, Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa neft kəmərləri işləyir. Reallıq odur ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac kəmərinin inşası başlayıbdır. Bunlar gerçəklikdir. Bunlar reallıqdır.

Bu, ancaq həmin yataqlardadır. Azərbaycanda isə dünyanın müxtəlif şirkətləri ilə 20-dək müqavilə imzalanmışdır. Təbii ki, onların hamısı eynimiqəşli deyildi, müxtəlifdir. Amma əgər bunları cəmlənsəniz, görəcəksiniz ki, Xəzər dənizinin təkcə Azərbaycan sektorunda ne qədər böyük imkanlar var. Ancaq indi məlumdur ki, Xəzər dənizinin Qazaxıstan sektorunda da çox böyük neft və qaz yataqları var. Rusiya sektorunda böyük neft-qaz yataqları var, digər sektorlarda da var. Beləliklə, biz 1994-cü ildən başlayaraq Xəzər dənizini dünyada təbliğ etdik, Xəzər dənizini tanıtdıq. Əgər yerin altından neft, qaz çıxarmaq və özü də böyük həcmdə çıxarmaq mümkündürsə, demək onu ixrac etmək, onu satmaq lazımdır. Bunun üçün də yollar aşıdır. O zaman ilk dəfə Xəzər dənizindən müxtəlif neft kəmərlərinin çəkilməsi haqqında məsələlər meydana çıxdı. Bu gün artıq məlumdur ki, biz 1997-ci ildə Xəzər dənizinin

dən Qara dənizə Bakı-Novorossiysk neft kəməri çəkdi. Demək, Xəzər dənizini Qara dənizlə birləşdirdik. Ondan iki il sonra, 1999-cü ildə Xəzər dənizinin “Çıraq” yatağından çıx-

arıları hesab edirik ki, bu, xəyaldır. Yaxud da deyək ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xətti, neft kəməri ilə ixrac edildiyi üçün Xəzər dənizində yetərli qədər neft yoxdur. Onlara ca-

burada məndən öncə çıxış edən dostlarım, cümhur başqanları söylədilər. Qazaxıstan, digər Xəzəryanı ölkələr də Bakı-Tbilisi-Ceyhan xəttindən istifadə edəcəklər. Artıq biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xəttinin inşasına başlamışdıq. Güman edirdim ki, bu, çox uğurlu gələcəkdir. Mən bilirdim ki, 20 milyon tondan artıq neft ixrac olunubdur və bu kəmərlərlə gələcəkdə də böyük əhəmiyyətə malik olacaqdır. Ancaq bunlar da bizi qane etmirdi. Biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri haqqında hələ 1994-cü ildən danışırıydıq. Amma o vaxtlar buna inanan çox az idi. Mane olanlar da çox idi və bu günə qədər də

20 milyon tondan artıq neft ixrac olunubdur və bu kəmərlərlə gələcəkdə də böyük əhəmiyyətə malik olacaqdır. Ancaq bunlar da bizi qane etmirdi. Biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri haqqında hələ 1994-cü ildən danışırıydıq. Amma o vaxtlar buna inanan çox az idi. Mane olanlar da çox idi və bu günə qədər də

20 milyon tondan artıq neft ixrac olunubdur və bu kəmərlərlə gələcəkdə də böyük əhəmiyyətə malik olacaqdır. Ancaq bunlar da bizi qane etmirdi. Biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri haqqında hələ 1994-cü ildən danışırıydıq. Amma o vaxtlar buna inanan çox az idi. Mane olanlar da çox idi və bu günə qədər də

rəcəyik. Bütün bu işlər bu üç dənizin əfsanəsini yaratdı. Ona görə mən demək istəyirəm ki, beşinci dəfə keçirilən bu konfransın - üç dənizin əfsanəsinin bir anası var. Onun anası Xəzər dənizidir. Onun anasının da yanında duran Azərbaycandır. Mən baxıram, vaxtilə təsəvvür etmək mümkün olmadı ki, Xəzər dənizindən Qara dənizə gələcək və oradan da Aralıq dənizinə qədər gedəcəyik. İki min kilometr uzunluğunda böyük bir neft kəməri çəkilir. Bu, həqiqətən, əfsanədir. Mən bu konfransın iştirakçıları və onun təşkilatçılarına bildirmək istəyirəm ki, bu əfsanə hələ davam edəcək, inkişaf edəcəkdir. Hesab edirik ki, Xəzər dənizinin yataqlarından hasil ediləcək neft və qaz - ya Azərbaycan sektoruna, ya Qazaxıstan sektoruna, yaxud başqa sektorlara - hamısı ixrac olunacaqlar. Yeni boru kəmərləri tikiləcəkdir. Məsələn, indi Azərbaycanın “Şahdəniz” yatağı ilə bağlı - hörmətli cümhur başqanı, öziz dostum Əhməd Nəcəf Sezər bu barədə çox gözəl dedi - biz artıq hər şeyi imzaladıq, hazırladıq. Boru kəməri tikilir, oradan çıxan qaz birbaşa Türkiyəyə, Özluruma gələcəkdir. Amma bu, birinci nöqtədir. Biz belə hesab edirik ki, Xəzər dənizindən çıxan qaz bundan sonra daha da uzağa, daha da irəliyə - Avropaya gedə bilər və gedə biləcəkdir. Çünki bizim imkanlarımız çoxdur. Beləliklə, üç dənizin əfsanəsi həqiqətən böyük bir əfsanədir. Biz bu əfsanənin yaradılmasının iştirakçılığı və bu əfsanəni reallığa çevirmişik. Artıq bu, əfsanə deyil, reallıqdır. Reallıq odur ki, Xəzər dənizindən neft və qaz hasil olur. Reallıq odur ki, Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa neft kəmərləri işləyir. Reallıq odur ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac kəmərinin inşası başlayıbdır. Bunlar gerçəklikdir. Bunlar reallıqdır. Mən indi istəyirəm hörmətli dostlarımıza təklif edəm ki, onlar yeni bir əfsanə üzərində düşsünlər. Çünki artıq bunlar əfsanə deyil, bu günün reallıqlarıdır.

“Üç dənizin əfsanəsi” Konfransının açılış mərasimindəki çıxışından 25 iyun 2002-ci il, İstanbul